

sen kiszedték, a falkiszedési rétegben 1762-es Mária Terézia 1 krajcárost találtunk. A torony külső falát, amelynek kiszedése a szelvény végében került elő, 13 cm-rel magasabbra alapozták (105,33 m), mint a kifutó falét (105,46 m). Mindezek alapján a legyező alakú torony kimenő fala (a félkörívessel együtt) 13,5 m nagyságú lehetett. A szelvény DNy-i sarkában a legyező alakú torony fordulását lehetett megfigyelni. A toronyfal szélessége meghaladta az 1,3 m-t. A falkiszedés alatt további két, a palánktáborhoz tartozó keskeny fossát, majd két másikat is sikerült megfigyelni (kőperiódushoz tartozók), feltárásukra az elért nagy mélység miatt nem volt mód. Az első mérhető szélessége 80, a másodiké 370 cm volt. Mindegyik fossát még a római korban feltöltötték.

A tábor északi kapujának kutatását az 5×1 m nagyságú V. árokkal kezdtük meg, amelyben a via principalist vágtuk át. Az É-D 2' irányú árok teljes hosszában a via principalis alatt futó kővel fedett, 40 cm széles szennyvízcsatornát találtunk. Az út szintje 109,35 m-en volt. A kövek, néhol tégladarabok agyagba voltak rakva, az alja azonban habarcsos volt. A csatorna alja 108,12 m magasságon volt. A fedlapok között nagyobb mészkőtábladarabot (120×60 cm) is találtunk. A fedlapok átlagosan 40×60 cm-esek voltak. A csatorna fedlapjának kövei között itáliai vékony falú pohártöredékeket találtunk. A betöltésében kevés őskori és római kerámiatöredék mellett tojáshéjdarabokat találtunk. Az árok D-i végében 45×60 cm nagyságú 2 faragott kőből összerakott vízlefolyót találtunk, amely az út felszínéig ért. A lefolyó felett az utat kisebb kövek borították, míg máshol csak az igen vastag (40–60 cm) ledöngölt sóderreteget sikerült megfigyelni. Az utat kétszer is megújították, a sóderes réteg felett sárga agyagba vízszintesen lerakott tegularéteget sikerült megfigyelni. Utóbbi nem kizárt, hogy a késő római toronybelső (elfalazás) korszakából való. Felette még egy sárga agyagos járósíntet sikerült megfigyelni.

Az ároktól 1 m-re Ny-ra húztuk meg az 5×5 m-es II. szelvényt a nyugati kaputorony megkutatása céljából. A szelvényben a teljes tornyot feltárhattuk. Külső méretei: 2,5×3,7 m, belső: 1,3×2,5 m. A falvastagság: 60 cm. Déli oldalánál megmaradt felmenő vastagsága 70–80 cm, míg az északin alapozásig kiszedett. Bejárata a déli falnál volt 90 cm szélességben, ennek tengerszint feletti magassága 109,62 m. Kiugró alapozása volt, amely 70 cm magas volt. Alapozási mélysége 108,71 m. Habarcsos, majd felette sárga agyagos padlószintjét is feltártuk. Alaprajzának feltűnő sajátossága, hogy a via principalis felé eső keleti fala 65 cm után megtörik és 40 cm-re kapubeszűkítésként beugrik az út felé. Ez a beugrás 1,4 m-nél egy 20 cm-es beugrásként jelentkezik a toronybelsőnél is. Igen lényeges még, hogy a szelvény D-i metszetafa már a tornyon kívülre esett, a metszetafalban megfigyelhető volt a torony meszes építési szintje, a via principalis lekövezett felső része, valamint az 50–60 cm-es vastag, ledöngölt sóderrel kevert szürke réteg, amelyet

a toronybelsőben is megfigyelhettünk. Ez alapján jogosan merül fel a lehetőség, hogy még a római korban a tornyot félig visszabontották és ezzel a sóderes réteggel töltötték fel. Ennek legvalószínűbb ideje a patkó alakú torony építésének az ideje. Külső, jobban kiszedett É-i falát valószínűleg meghagyták. A táborfal nem került elő az árokban, hacsak nem az ÉNy-i sarokban megfigyelt beásással azonosítható. Ebben az esetben a kaputorony teljesen beugró.

A szelvény É-i felének metszetafalában 1,3 m falkiszedést figyeltünk meg, amely leginkább a kapu patkó alakú kései elfalazásának nyugati falával azonosítható, amelyet a korábbi kaputorony ÉNy-i végéhez építettek hozzá. Az út feletti habarcsos omladékreteg ehhez a késői elfalazáshoz tartozott.

A torony nyugati oldalán a táborfalhoz tartozó belső földtöltés (Wehrgang) rétegeit tártuk fel, amelynek nagy részét odahordott agyag- és barna földrétegek alkották. Igen lényeges, hogy a földtöltésben meghagyták a palánkperiódushoz tartozó vályogépület tégláit, amelyre ráhordták a földet, hasonlóan a leányvári táboréhoz nem (vagy csak félig) bontva vissza a palánktábor objektumait. Két vályogfal volt megfigyelhető, közte padlószinttel 2,5 m szélességben, a szürke vályogtéglák két sorban voltak felrakva 0,5 m szélességben, 50–70 cm magasságig megmaradva. A nyugati metszetafa É-i végén 1,2 m széles beásást lehetett megfigyelni, amely a kőtábor táborfala falkiszedésével azonosítható. A római rétegek alatti barna őskori rétegben nagyobb mennyiségű kora vaskori (Urnenfelder) kerámiatöredék került elő a szelvény DNy-i sarkában átégett agyagfoltból, amelyet az elért nagyobb mélység miatt már nem tártunk fel.

KOVÁCS PÉTER

18. Battonya határa

(Békés megye) U, B, V, Sza, Ge, A, Á, Kk

Az egykori Maros-ág, a Battonyától Békéssámsonig húzódó Száraz-ér rehabilitációs munkáira 2000-ben került sor. A megyei múzeumi szervezet erejéhez és idejéhez mért figyelemmel kísérte a munkálatokat és terepbejárásokkal igyekezett tisztázni az érpárt településtörténetét.

Battonya határában a XI. dűlőben három, a Lászlóhatárban egy, Tompa-pusztán kilenc, a Veterán-dűlőben kettő és a Mezőkovácsházi úton három régészeti lelőhelyet határoztunk meg (1–19. sz.). Ezekről a területekről újkőkori, bronzkori, vaskori, szarmata kori, avar, germán, Árpád-kori valamint késő középkori kerámiaanyagot gyűjtöttünk.

Munkatársak: Liska András, Medgyesi Pál.

GYUCHA ATTILA

19. Bácsalmás, Mosztonga

(Bács-Kiskun megye) Á

2000. június 19. és 30. között került sor a Bácsalmástól délre, a Mosztonga nevű határrészben fekvő lelőhely

kutatására. A lelőhely egy északnyugat-délkelet irányú földhát délkeleti végén helyezkedik el, ahol a felszínen téglá- és kőtöredékek, embercsontok figyelhetők meg. A tájékozódó ásatás célja a feltételezett Árpád-kori templom megtalálása és feltárása, valamint a temető korának megállapítása volt.

A feltárás során először a lelőhely legmagasabb pontján egy 15×20 m-es területen munkagéppel fokozatosan eltávolítottuk a felső kevert réteget. Ez alatt sárga, laza, homokos altalaj jelentkezett, amelyben sem a sírokat, sem a feltételezett templom alapozását nem találtuk meg. Ezután északnyugat felé haladva folytattuk a kutatást. A dombvonulat gerincén a felső bolygatott réteg eltávolítása után sírok kerültek elő, melyek többsége bolygatott volt. Az itt kijelölt 15×15 m-es területen összesen 7 sírt és egy hulladékgödört tártunk fel. A temetkezéseket az egyik sírból előkerült S-végű hajkarikák az Árpád-korra kelteznek. Ezután délkelet felé is folytattuk a terület átvizsgálását, de itt sem sírokat, sem a templomfalak alapozását vagy annak kiszedett helyét mutató jelenséget nem sikerült megfigyelni. Csupán néhány helyen jelentkezett az egykori épületre utaló habarcsos, téglatörmelék réteg. A domb keleti vállán a kevert felső réteg alatt a bolygatatlan, löszös talajban több sírfolt rajzolódott ki. Itt egy 10×20 m-es felületet tisztítottunk meg, ahol számos sír került elő. A sírok az S-végű hajkarikák és gyöngyök alapján ugyancsak az Árpád-korra keltezhetők. Az egyik sírban talált pénz alapján a temetőt a 12. században bizonyosan használták. A két területen összesen 46 sírt tártunk fel. A sírok egy részénél a sírgödör két végébe a fejhez és a lábához 1–2 téglát helyeztek el, egy esetben téglakeretes sír is megfigyelhető volt. A több esetben észlelt egymásra-temetkezés a temető hosszabb ideig történő használatára utal. Ez a 11. század végétől a 13. század közepéig terjedő időszakra valószínűsíthető.

Az ásatás során megállapítható volt, hogy a dombtetőn álló templom alapfalai vagy ennek nyomai a több évtizedes talajművelés és az erózió következtében valószínűleg teljesen elpusztultak. Ugyancsak megsemmisült a temető legmagasabban fekvő, a templomot körülvevő, központi része. A temetkezések csupán a domb lejtőjén maradtak meg többé-kevésbé bolygatatlanul. A lelőhelyen a feltárás után az átkutatott terület visszatemetésére került sor.

A feltárás során előkerült leletanyag tisztításra és konzerválásra ideiglenesen a kecskeméti Katona József Múzeumba került, végleges őrzési helye a bajai Türr István Múzeum.

Az ásatás a Bácsalmási Agráripari Rt. támogatásával valósulhatott meg.

V. SZÉKELY GYÖRGY

20. Bátaszék, Cikádor, ciszterci monostor

(Tolna megye) Kö

1994–96 nyarán folyt a régészeti kutatás Bátaszék központjában, a neogót stílusú római katolikus templom É-i

oldala mellett a templomkertben és a közparkban. 1994-ben meghatároztuk a középkori templom helyét, azonosítottuk az első magyar ciszterci apátság, a II. Géza által 1142-ben alapított Cikádor templomával. 1995-ben folytattuk a munkát, amikor az egyenes záródású ciszterci szentélytől indulva a D-i templomrészt tártuk fel, majd 1996-ban a templom É-i pillérsorát hoztuk felszínre.

A Ny-i oldalon a középkori templomra a 18. században ráépült barokk templom Ny-i tornyának alapjait találtuk meg. Dokumentálás után minden évben vissza kellett temetnünk a szelvényeket. A részfelmérésekből ki-szerkeszthető volt a ciszterci templom alaprajza. Megállapítható volt két román kori periódus. Az anyaapátság, az ausztriai Heiligenkreutz templomához hasonlóan a cikádori templom is az első fázisban keresztház nélkül épült. Ennek bizonyítéka, hogy mind a D-i, mind az É-i oldalon a mellékhajófalak magasan megmaradtak a keresztházban. Miként Heiligenkreutzban, itt is utólag épült ki a keresztház két szélső kápolnája; 1150 után, amikor Heiligenkreutzban befejeződött az építkezés, és az ott szabadbá vált ciszterci mesterek Cikádoron is megépítették a keresztházat. Az 1347-es oklevél is elmondta, hogy a tatárok 1242-ben „a tetejétől az aljáig” felégették a cikádori monostort. Ideiglenesen helyreállították az épületeket, de 100 év múlva, 1347-ben és 1353-ban jutott az apátság birtokrésze elajándékozása révén Töttösi István révén olyan jelentős összeghez, amelyből előbb a monostort (a kerengővel együtt), majd a templomot is újjáépítették. Ennek a kora gótikus átépítésnek jelentős részleteit lehetett megfigyelni. Rögzítettünk egy késő gótikus bővítést, megtaláltuk a török pusztításait, rekonstruálni lehetett az 1726–1750-es évek között a középkori templom falaira ráépült barokk templom alaprajzát is. Ezt a templomot az 1903-ban elkészült neogót mai plébániatemplom felépülte után bontották el.

Bátaszék város vezetőinek és lakosságának egybehangzó óhaja volt már 1996-ban, hogy a középkori templom alapjait romkert formájában bemutassuk. Schönerné Pusztai Ilona 1996-ban elkészítette a romkert programtervét, amely megkapta a műemléki engedélyt. Ennek segítségével a bátaszéki önkormányzat 1999-ben és 2000-ben pályázott és nyert a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Millenniumi Pályázatán. 1999-ben elkezdődtek a romkert kialakításának előkészítő, 2000. június 4-én pedig a romkert építési munkálatai. Ennek előfeltételei a visszatemetett templomfalak teljes újrafeltárása volt.

A szelvények visszatemetésekor a falakat nejlonfóliával vontuk be, hogy az újrafeltáráskor ne sérüljenek, és könnyen felismerhetők legyenek. Így 2000-ben a feltárást nem lehetett szabályos régészeti kutatásnak nevezni, mert a visszatemetett törmeléket dózer segítségével távolítottuk el. Kézi feltárásra csak a még eddig nem kutatott helyeken – a hajó közepén, a keresztházban és a főszentélyben – került sor. Így azután 2000 júliusára láthatóvá vált a teljes alaprajz, az 1350-es kora gótikus padlószinten (háromhajós, kereszthá-